

מעדני שבת

פרשת פנחס תשפ"ה

גליון תס"ו

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

חיוב להחזיר ספרים

דנו כשהספרים שבארון הן דחוקים אם מותר לדחוף עם הספר עצמו את הספרים לצדדים כדי לעשות ריוח בין הספרים שיוכל להכניס הספר, האם אין זה בזיון הספר שמשמש בו כדי לעשות ריוח.

להחזיר ספרים בשבת

האורחות שבת (כ"ב קע"ז) מתיר להחזיר הספרים בשבת אפי' שאין עתיד להשתמש בו בשבת, אפי' סמוך למוצאי שבת ואין בזה משום הכנה בשבת לצורך חול כי חזרת חפץ למקומה הוא גמר השימוש ולא הכנה לשימוש הבא. ויש שהוסיפו שבבית המדרש מעיקרא ההיתר להשתמש בספר הוא על תנאי שיחזירו בסוף וא"כ מה שמחזירו הוא כדי שמעיקרא יוכל להשתמש בו ואינו הכנה כלל.

הש"כ (כ"ח פ"ט) ג"כ מתיר משום שכל דבר שעושה מתוך הרגל בלא טירחא ובלא שחושב על הצורך שבדבר מותר לעשותו אפילו התועלת מעשייתו בימות החול.

עוד טעם כתבו ע"פ המהרש"ג שכל האיסור הכנה הוא רק אם הוא עשהו כדי לחסוך זמן בחול אבל כאן אין כוונתו כלל כדי לחסוך לו זמן בימות החול שהרי אינו עושה אלא מתוך הרגל.

בורר בשבת

מלאכת בורר שייך אפי' במילי דלאו מיני מאכל, כגון עצים בגדים ולכן גם בספרים שייך מלאכת בורר. ואע"פ ששתייהם אוכלים מ"מ כיון שעכשיו הוא צריך רק אחד מהם ממילא אותה ספר שהוא צריך נחשב כאוכל ושאר הספרים שאינו צריך יש להם דין פסולת.

המהרש"ג (או"ח א' ל"ז ונ"ד) מחדש דכל דבר שאחר שלקחו מחזירו למקומו לא חל שם בורר עליו, ולכן אין איסור בורר כשהוא מוציא ספרים מהארון כיון שמחזירו לשם אחר זמן. אולם הרבה חולקים עליו.

ספרים העומדים בארון זה לצד זה והם ניכרים זה מזה אינם בגדר תערובת, ולכן מותר להוציא ספר מהארון אף כשאינו מתכוין להשתמש בו לאלתר. אבל אם אינן ניכרים כגון שאין שם הספר כתוב עליהם מבחין יש לחוש שזה נחשב תערובת. אם הספרים מונחים בערימה ע"ג השלחן ורוצה להחזירם לארון הרי זה נידון כתערובת אפי' אם הם ניכרים כיון שהם ביחד בערימה.

מי שיש לו ערימה של ספרים כתב בשבט הלוי (י"א צ"א) שהעצה בזה שיקח ראשון ראשון בלי סדר ובלי הקפדה איזה לחפש ולהקדים, וכל ספר הבא לידי יסדר בארון השייך לו, ואין בזה סרך בורר.

אבל המחזה אליהו (ח"א מ"ט) אוסר וס"ל שיש בזה משום בורר ואע"פ שהרי נוטל העליון הניכר ובוטל בלא לברור כלל, מ"מ כיון שעושה כן עם כל הפריטים, ובסוף הכל מסודר ומבורר, הרי זה דרך מיון וברירה ואסור.

לדעת הפרמ"ג (שי"ט מ"ז סק"ב) שאם בורר שני מיני אוכלין ושניהם אלאחר זמן אין בזה משום בורר, דאיזה נחשב אוכל ואיזה נחשב פסולת א"כ כאן אפשר שמותר להחזיר את הספרים שבערימה. אולם הביאור הלכה שם חולק על הפמ"ג וס"ל שיש בזה משום ברירה מה שבורר מין אחד מחבירו וע"ז הוא כל מין מבורר, כי זהו עצם המלאכה, ורק אם דעתו לאכול תיכף הוא מותר להוציא האוכל מהפסולת משום דהוי דרך אכילה.

כתיב (כז, יח) 'ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו', ואיתא בפסיקתא זוטרתא אתה יודע שהרבה שרתך יהושע והיה משכים ומעריב לבית הוועד והוא היה מסדר את הספסלים ופורש את המחצלות, קח לך את יהושע בן נון.

כתוב בספר קריינא דאגרתא שכל אחד חייב להחזיר את הספרים למקומם, וודאי מדת אכזריות ורשע הוא להטיל על אחרים מה שהוא הוציא ממקומו, וכ"ש על ת"ח השוקד על התורה את המוטל על עצמו. ודורשי רשומות אמרו ברוך אשר יקים את דברי התורה כו'.

במשנת ר' אהרן (ח"ג עמוד י"ט) כתב אם הוא מוציא ספר ואינו מחזירו למקומו הרי הוא גורם טרחה וביטול תורה ואין לך חסרון בדרך ארץ והתחשבות עם הסביבה גדול מזה, מלבד חשש גזל שיש בזה, ועל זה נאמר בגמ' (קידושין ל"ב) דזקן לא יטריח את הציבור שיעמוד לפניו וק"ו שאין לאדם להטריח אחרים שיחזירו את הספרים שלו.

בתשובות והנהגות (ה' שצ"ד) כתב ששמע על רב גדול בפרנקפורט דתלה מודעה בבית המדרש, שמי שלוקח ספר ולא מחזירו עובר בלאו 'דלא תרדה בו בפרך' כיון שגורם לגבאים לטרוח שלא מרצונם ולהחזיר את הספרים למקומם. וחידוש גדול הוא שאפילו לא בקש מחבירו רק גרם לחבירו לטרוח בניגוד לרצונו דינו כעבודת פרך ואסור בלאו. ומר"ר הגר"מ שניידער היה מאוד נבוך בזה שהרי האיסור הוא לרדות בפרך, ולהחזיר ספרים למקומם אינה עבודת פרך, אבל אמר שכיון שגברא רבה אמר מילתא ראוי לחוש לדבריו, ולא לגרום לחבירו לטרוח בניגוד לרצונו, וכ"ש כשעלול לגרום ביטול תורה שמחפשים את הספר ולא מוצאים אותו כיון שאינו במקומו.

בספר לב אליהו (סוף ח"א) כתב שיש חיוב להחזיר כל ספר למקומו כדי להרגיל את עצמו להיות מסודר וגם מצד חסד וגם למנוע בטול תורה וגם מצד כבוד הספרים עצמם. בכולל חזו"א פרסם ר' נחום מאיר קרליץ זצ"ל מודעה ערימות ספרים המונחים בהזנחה ובאי סדר על השלחנות וחלונות הרי הם מעידים בפרהסיא על זלזול בכבוד ספרי קודש ויש בזה חילול ה' ותורתו הקדושה.

הרי שמי שאינו מחזיר את הספרים עובר על כמה דברים א' גוזל זמן חבירו, ב' מצער את חבירו, ג' מבטלו מתורה, ד' לא תרדה בו בפרך, ה' בזיון וזלזול ספרים. לכאן בבית המדרש יש בו לפעמים גם בזיון לבית המדרש כשהוא מלא ספרים שאינם מסודרים.

הרמ"א (חור"מ קס"ג) כתב נמצא בתקנות קדומות שלא להוציא טלית או ספר מבית הכנסת בלי רשות בעלים. האג"מ (חור"מ א' ל"ט) כתב שהאיסור להוציא ספרים מבית הכנסת שלא ברשות הוא גם כשאין שם מי שילמוד בהם. יש להסתפק האם מי שאוסף הספרים ומחזירם מותר לזמן קצר להשים ספרים על חומשים. המשנה הלכות (י"ב רט"ז) כתב שאסור ואין לחלק דכאן אינו מכיון לבזיון אלא לסדר הספרים והו"ל כמו שאסור לנגוע בס"ת ומ"מ לצורך תיקון מותר והכא נמי שרי לצורך הסיודור, כי התם נמי דוקא מה שא"א באופן אחר והכי יכול לטרוח קצת שיהיו כסדרן. בספר גנזי הקודש מביא שיש מקילים בזה.

כתיב (כז, כ) 'ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל, ולפני אלעזר הכהן יעמד כו', ואיתא בגמ' (ב"ב ע"ה). זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה, אוי לאותה בושה או לאותה כלימה.

החיד"א מפרש שהזקנים אמרו שיהושע קיבל ההנהגה מפני שהיה משרת משה, שלא מש מתוך האהל, שהיה מסדר הספסלים והשולחנות ותמיד שימש למשה רבינו, והזקנים היה להם בושה לשמש בבית המדרש כיהושע, ואומרים אוי לה לאותה בושה כי בושנו לשמש באהל משה רבינו ולכן לא זכינו לירש כתרו של משה. אבל יהושע ששימש וסידר את הבית מדרש זכה כפני לבנה דהיינו כשם שלבנה נוטלת אורה מהחמה כך זכה יהושע לקבל אור ממשה רבינו. ומפני זה אמר הקב"ה 'והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני העדה', כי תגדל את יהושע ותעשה אותו חשוב, מפני שעד כאן כולם הסתכלו אליו כמו משרת, ועכשיו צריך אתה לגדלו.

כתיב (כה, יא) 'פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל'. ואיתא במדרש (כא, א) בדין הוא שיטול שכרו.

החתם סופר מפרש דהנה הקב"ה אין משלם שכר בעוה"ז כי פן יקלקל דרכיו וישמן ישורון ויבעט, אלא חז"ל אמרו (אבות ה' י"ח) המזכה רבים אין חטא בא אל ידו, ופנחס קידש שם שמים ברבים וזיכה רבים, ויוכל להנתן לו שכרו מיד ובטוח בו שלא יקלקל דרכיו.

עוד יש לפרש דידוע דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא והטעם משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, והצדיק אינו גומר מלאכתו עדיין דבכל רגע מבקש לרדוף אחר מצוה אחרת, וא"כ מאחר שמלאכתו אינו נגמר בעוה"ז, ע"כ אינו מבקש שכר בעוה"ז, דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, אבל הרשע שסובר בדעתו שבכל עת הוא נגמר, דבכל מצוה שעושה סבר שעשה לפנים משורת הדין, ע"כ מבקש שכרו בעוה"ז. אמנם כאן פנחס שקינא קנאת ה' ובודאי ביקש שמצוה כזו לא יבוא עוד לידו, וא"כ סוף המצוה הוא, ע"כ בדין הוא שיטול שכרו מיד ששכירות משתלמת לבסוף.

החפץ חיים (חובת השמירה פרק ח') כתב שהעבירה שהחריבה הבית המקדש גם עתה מרקד בינינו, כי אמרו חז"ל שבית שני לא היו בו עונות שהיו מצויין בבית ראשון, כי היה בו הרבה תורה ומקיימי מצות בישראל, אלא שהיה בו עון שנאת חנם, וממילא ע"ז היה בו לשון הרע אחד על רעהו. ואותה עבירה גם עתה מצויה בינינו מאוד, ואף שבודאי האנשים שהם תמימים אין עוברים בזה בתמידות אכן במקרה בודאי מצוי זה בכולנו, וכבר רמזו לנו חז"ל בזה ואמרו כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו, דהיינו שאותן עבירות שגרמו אז להחריבו הם גורמים גם עתה שלא להניח לבנותו, וא"כ בודאי מחויבין אנו להתחזק בכל כחנו לתקן החטא הזה כדי שיבנה המקדש, ויחזור כבוד ה' על מקומו.

והנה אנו אומרים בכל יום 'זה א-לי ואנוהו' ותרגום אונקלס דין אלקי ואבנא ליה מקדשא, הרי דכל אחד מישראל משעבד את עצמו ומשתוקק לבנות בית מקדש לשמו. ובודאי אילו היתה לנו רשות לזה, היה כל אחד מישראל רוצה להוציא מעות ולעסוק בזה בגופו ונפשו לסייע לבנות בית לשם ה', וא"כ בענינינו שאין צריך להוציא מעות וגם אין צריך ליסע בעצמו לירושלים בשביל זה, רק לשמור פיו ולשונו שלא לפגמו, וממילא יהיה רחוק מלשון הרע ומחלוקת וכעס ואונאת דברים והלבנת פנים, המעכבים את בנין הבית, ובזה יהיה לו חלק בבנין הבית.